

Leó-féle taktika kódexeire és más bizánci taktikusok műveire és azok egymáshoz való viszonyára vonatkozó kutatásai. 1900-ban a „Magyar Honfoglalás Kútfői“-ben kritikai alakban magyar fordítás kíséretében közli a Bölcs Leó-féle taktika magyar fejezetét és annak forrását, 1901-ben pedig a „Bibliotheca Teubneriana“-ban közzéteszi egy X. századi anoním bizánci taktikus művének szövegkiadását. (Incerti scriptoris Byzantini saeculi X. liber de re militari). Javaslatára a Magyar Tudományos Akadémia Római Történeti Intézeti Bizottsága megindította a „Sylloge Tacticorum Graecorum“ című kiadványsorozatot, amely arra van hivatva, hogy a bizánci taktikai irodalom termékeit s az azokkal összefüggő ókori görög munkákat kritikai kiadásban közzétegye. E gyűjteményben jelent meg Vári kiadásában a Bölcs Leó-féle taktika első két kötete (Leonis imperatoris Tactica I—II. Bp., 1917—1922.), továbbá Vári és Korzenszky E. kiadásában Onasandros taktikája (Onasandri Strategicus. Bp., 1935.). Ezeket kiegészíti az a számtalan részlettanulmány, amelyeket Vári Rezső főleg közönyünkben, továbbá a „Byzantinische Zeitschrift“, „Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher“ és „Byzantion“ című folyóiratokban tett közzé.

Vári Rezsőben a magyar tudomány a hazai görög filológia alapító nemzedékének egyik érdemes tagját veszítette el, aki igyekezett a múlt század végének német fogalmazású „klasszika-filológiáját“ összhangba hozni a magyar nemzeti szükségletekkel. Pecz Vilmosmal egyidejűleg hangoztatta a görög és latin kutatás magyarcélú megindításának szükségességét s a magyar szempontból is fontos bizánci taktikusok felkutatásában és kiadásában oly programot tűzött maga elé, amelynek megvalósításához egy élet kevés volt. Bár Vári a paleográfiának, szövegkritikának és a bizánci hadügyi irodalomnak elsőrangú, külföldön is elismert specialistája volt, az ízig-vérig tudós szomorú tragikumára, hogy a hatalmas kézirati anyagnak, amelyet fiatal éveiben gyűjtött és amelyet később más, külföldi szaktársainak is szívesen bocsátott rendelkezésére, csak kis töredékét tudta feldolgozni és hogy a bennünket legközelebből érdeklő monumentális Leó-kiadása nemcsak csonkán maradt, hanem azt a francia Dain-nek az utolsó években megjelent publikációi részben máris túlhaladták. Érzékeny és visszavonuló egyéniség volt, aki — saját vallomása szerint — igazi életterének a könyvtárak világát tekintette s akiben mindvégig fájdalommal csalódásként élt az a tudat, hogy a zavartalan kutató munka nem adatott meg számára és az élet más kötelességek elé állította. Vári munkájának folytatása, az általa gyűjtött gazdag anyag feldolgozása hazai filológiánkra vár, amely ezúton róhatja le legméltóbban kegyeletét az elköltözött tudós szellemével szemben.

(Budapest.)

Moravcsik Gyula.

*

Am 17. Mai 1940 verschied Rudolf Vári, o. Professor der klassischen (seit 1933: der griechischen) Philologie an der Budapester Universität. Eine ausführliche Würdigung seiner Tätigkeit siehe in der „Byzantinischen Zeitschrift“ Bd. 40 (1940), S. 351—352.

Gy. Moravcsik.

Πολυθρόλητα παραδείγματα.

Az EPHK tavalyelőtti évfolyamában (63, 1939, 146) már szóba került Martialis egyik epigrammájának (6, 19 in *Postumum causidicum*) és Lukillios 84. versének (Anth. Gr. Jacobs 3, 46 = Anth. Pal. Duebner

2, 141) a hasonlósága. Akkor csak Martialis jellegzetes eljárására térünk ki, arra, hogy „tudatosan elhallgatja mindazt, ami csak görög, azt pedig, ami római, szándékosan kiemeli és hangsúlyozza”. Vannak azonban a kérdésnek egyéb vonatkozásai is, melyeknek megvilágítása talán nem lesz egészen érdektelen.

Lukillios Meneklese az elveszett jószág helyett egyre csak Othryadesről, a thermopylaii hősökéről, Xerxesről és a spártaiakról beszél. Martialis Postumusa szintén hallgat az ellopott kecskékről, de annál nagyobb hévvel fecseg összevissza mindent Mucius Scaevoláról, a pún háborúkról, Mariusról, Sulláról és Mithridates legyőzéséről (5—: *tu Cannas Mithridaticumque bellum et periuria Punici furoris et Sullas Mariosque Muciosque magna voce sonas manuque tota*). A két költemény összevetése nem újkeletű, már Th. Farnabius Martialis-kiadásában (Amsterdam, 1749) megtaláljuk. Még régebbi Lukillios epigrammájának értelmezésével kapcsolatban a Lukianos ῥητόρων διδασκαλοῦ-ára (18. c.) való hivatkozás. (Az Anthológiának H. Stephanus jegyzeteivel ellátott Wechel-féle kiadásában — Frankfurt, 1600 — már megvan.) Oktató tanácsok formájában metsző gúnnyal teszi nevetségessé Lukianos ebben az iratában a korabeli nagyhangú retorokat. Mert ha Athénben egy szélhámosról vagy házasságtörőről szónokolnak, okvetlenül beleszövik, hogy mi történik Indiában vagy Ekbatanában (τὰ ἐν Ἰνδοῖς καὶ Ἐκβατάνοις λεγέσθω). Nem maradhat el a marathoni csatának és Kynaigeiros önfeláldozó viselkedésének az említése sem (ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Μαραθῶν καὶ ὁ Κυναιγεῖρος, ὧν οὐκ ἂν τι ἄνευ γένοιτο). Mindig el kell ismételni a hellespontosi átkelésnek, az Athos körülhajózásának a történetét, a médek nyilfelhőit, Xerxes megfutatomását, Leonidas csodálatos bátorságát, Othryadesnek önvérével irt betűit, a salamisai, artemisioni és plataiai győzelmes ütközetet. „Minden beszédben ott úszkáljon ez a néhány név, virág módjára takarjon el mindent, még ha nincs is rá semmi szükség...” (ἐπὶ πᾶσι τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα ὄνοματα ἐπιπολαζέτω καὶ ἐπανθείτω... , κἂν μηδὲν αὐτῶν δέη.)

Lukianos nem is nagyon túloz. Ez csakugyan így volt: a paradedigmák alkalmazását már a régebbi görög szónoki műelmélet is előírja. (Arist. rhet. 1418 a 19; v. ö. E. Norden: Vergilii Aen. B. VI. 313.) Othryades és Leonidas, a thyreai és thermopylaii hősök példája Isokratéstól (Archid. 136 d) kezdve hosszú századokon keresztül együtt szerepel, hol Marathonnal (Menandros π. ἐπιδεικτικῶν 2, 609 [Walz: Rhet. Gr. 9, 206—]), hol mással tetézve. Pl. Libanios 24, 22: ὡ πόνιοι καὶ μάχαι καὶ τὰ σεμνὰ τῆς Λακεδαιμόνος τρόπαια. majd az elmaradhatatlan Othryades és Thermopylai. (V. ö. P. Kohlmann: Othryades. Rhein. Mus. 29, 1874, 463—. Rhetorikai hypothesisek: 474—.) Lukianos egy másik helye (Zeús τραγ. 32) szerint Marathon, Miltiades és Kynaigeiros emlegetése μεγίστη εἰς τοὺς λόγους ὑπόθεσις.

De már Aischines is (π. παραπρ. 75) az ősök τρόπαιον-jaira való hivatkozás után Plataiaira, Salamisra, Marathonra és Artemisionra emlékezteti hallgatóságát, természetesen csak azért, hogy hangulatot keltsen Demosthenes ellen. (L. még Ktes. 181—, 259.) A koszorúról szóló beszédben (208) aztán Demosthenes megfelel neki. Felsorolja az „ősöknek” ugyanezeket a nagy tetteit, majd kifakad (209): τρόπαια καὶ μάχαι καὶ παλαιὰ ἔργα ἔλεγε, ὧν τίνος προσεδείθ' ὁ παρῶν ἀγῶν οὐτοῖσι „De mi köze van mindennek az én ügyemhez?”

Látjuk tehát, hogy ezzel a retorikai eszközzel, a schemává meredvedett paradedigmák felsorolásával vissza lehetett élni, — és vissza is éltek. E. Rohde (Der griech. Roman und seine Vorläufer.³ 1914, 322—) a késői görög sophistika szónoklatának elfajulásával foglalkozva, rá-

mutat ezeknek a retoroknak világuktól „időben s térben” való teljes elrugaszkodására. Az akkori időket nem is méltatják figyelemre, mindúntalan csak a régi dolgokat szedik elő. Dion Chrysostomos egy helyen (21, 11) mentségezőzik, hogy nem Kyrosról vagy Alkibiadesről, hanem csak Neróról és a jelentéktelen újabkori eseményekről beszél (ἴσως δὲ μου καταφρονεῖς καὶ ἡγεῖ με ληρεῖν, ὅτι οὐ περὶ Κύρου καὶ Ἀλκιβιάδου λέγω, ὡς περὶ οἱ σοφοὶ ἔτι καὶ νῦν, ἀλλὰ Νέρωνος καὶ τοιοῦτων πραγμάτων νεωτέρων τε καὶ ἀδόξων μνημονεύω.). A környezet sem felel meg nekik, ezért ajánlja Lukianos, a ῥητόρων διδάσκαλος, Indiának és Ekbatánának mindenáron való közbeszövését.

Most már jobban megértjük, hogy miért elégedetlenkedik olyan bosszúsan Petronius a római forumon uralkodó állapotok miatt. Saturájának töredékei mindjárt így kezdődnek: (*ad eloquentiam ituri*) *nunc et rerum tumore et sententiarum vanissimo strepitu hoc tantum proficiunt, ut cum in forum venerint, putent se in alium orbem terrarum delatos.* Bizony, itt is inkább csak Ekbatánáról és pihent agyak furcsa szüleményeiről folyt a szó, akár Athénben... Norden (Kunstpr. 275—) éppen ezt a tartalom és a külső forma között kiabáló óriási ellentétet tartja jellemzőnek a declamatiókra. Példának hozza fel, hogy valami hitvány ügyben marakodó testvéreket nem is hasonlítanának össze mással, mint Atrusszal és Thyestesszel (Seneca contr. 1, 1, 21) stb. Azzal, hogy nem ízléstelen-e az ilyen párhuzamba állítás, senki sem törődik. Akárhányszor igazán a hajuknál fogva rángatják elő ezeket az „*exemplum*”-okat. (Seneca contr. 7, 5, 12: *gravis scholasticos morbus invasit; exempla cum dixerunt, volunt illa ad aliquod controversiae thema redigere.*) Mondókájuk kicsinosítására a Valerius Maximus-féle anekdoták között találhattak ezek a retorok „példaképet” mindenre, amire csak akartak.

Az ilyenfajta *exemplum*-gyűjtemények azonban régibb keletűek. Cicero tudvalevőleg a görög παραδείγματα mellé mindig római példákat hoz fel. Ez a sok név (v. ö. EPhK 64, 1940, 176) rendszerint a szónoki gyakorlat számára készített összeállításokból való. A felsorolások végén mindig ott áll: *innumerabiles alii* (pl. parad. Stoic. 1, 2, 12; utána: *nam domesticis exemplis abundamus*). De — minden eshetőségre készen — közkézen forognak az idegenből vett példák is. Valerius Maximusnak a bátorságról (*de fortitudine*) szóló mintagyűjteményében (3, 2) az említett martialis epigramma hőseit hiány nélkül megtaláljuk: Muciust és Porsenát (2), Hannibalt (11), Mariust (18), Pompeiust (13) stb., az „*externa exempla*” között pedig a Lukilliosból és Lukianosból ismerős Dariust (2), Leonidast, Thermopylait és Xerxest (3), Othryadest (4) stb. *Decantatae in omnibus scholis fabulae istae sunt*, mondhatjuk az ifjabb Senecával (ep. 14, 4).

Az üresbeszédű, a való világtól eltávolodott, iskolaszagú szónokokat csipkedi meg tehát Lukillios és Martialis epigrammája is. (Jacobs jegyzete Anthologia-kiadásában: „*de absurdo causicorum more orationes suas alienissimo loco magnorum virorum nominum et exemplis exornandi*.”) Beszélni tudtak ezek nagyon, de miről? Vagy amint Synesios mondja Dion Chrysostomos egyik beszédéről (a κόμης ἐγκώμιον-ról φαλακρίας ἐγκώμιον-jában, 4, 66 a): δοκεῖ μοι Δίῳ λέγειν μὲν εἶναι δεινός, οὐκ ἔχειν δὲ ὅ τι καὶ λέγει, λέγειν δ' ὅμως ὑπὸ περιουσίας τοῦ δύνασθαι.

Borzsák István.

Die Vergleichung von Mart. 6, 19 und einem lukillischen Epigramm (Anth. Gr. 3, 46 Jac.) lässt einen rhetorischen Kunstgriff, die nicht

selden mass- und geschmacklose Verwendung von historischen Beispielen, in neuem Licht erscheinen. Aus den zitierten Stellen von Demosthenes und Aristoteles bis auf Lukianos kann man ersehen, wie in der antiken Beredsamkeit von diesen exempla (domestica und externa; παραδείγματα οικεία und ἀλλότρια: Cass. Dio. 44, 25, 5) Gebrauch oder vielmehr Missbrauch gemacht wurde.
Stefan Borzsák.

Néhány adat Philippus Beroaldus maior magyar összeköttetéseihez.

A bolognai egyetem büszkeségének, Beroaldus maiornak az élet-rajzi adatait két tanítványa őrizte meg számunkra.¹ Az egyik életrajz, amelynek szerzője Bartolommeo Bianchini, Beroaldus Suetonius-kiadásának az elején jelent meg, címe Vita Philippi Beroaldi (Mantua, 1510). Tartalmasabb és fontosabb Iohannes Pinus Tolosanus önállóan megjelent kis munkája, Clariss. et illustr. viri Phil. Beroaldi Bononiensis vita.² Ez utóbbi Beroaldus magyar összeköttetéseiire vonatkozó, eddig figyelembe nem vett adatokat is tartalmaz.³

Mindenekelőtt rekonstruálhatjuk egy feljegyzése alapján a Váradi Péternek ajánlott Apuleius-kiadás végén szereplő „Endecasyllabon” keletkezésének a történetét. Beroaldus nyilván puhatolódzott, hogy milyen fogadtatásban részesülne Apuleius Asinus Aureusának készülő kiadása Váradi Péternél. Az érdeklődésre a püspök azt írta neki, küldje csak sürgősen azt az ígért szamarat, ő meg majd arannyal megrakva küldi vissza hozzá.⁴ Beroaldusnak tetszett a tréfa, amely a legszöbb kilátásokat nyitotta meg előtte s azt tovább folytatva „Ad Asinum Aureum” címzett kis versében adta meg a levélre a választ. A költeményt Apponyi részben újból kiadta (III. 1578.), íme a teljes szöveg:

I dextro pede sydere et secundo
Felix Pannoniam petas aselle:
Te non aspera saxa non viarum
Scrupi, flumina cespites, lacunae
Clivorum salebrosa senticeta
Delassen., iter hoc laboriosum
Transcurras sine claudicatione.
Commentaria nostra sarcinasque
Perfer naviter offerasque munus
Petro pontifici pio eloquenti,
Quo nil doctius elegantiusque,

¹ Beroaldusról I. Fantuzzi, *Notizie degli Scrittori Bolognesi* (Bologna, 1780—90) II. p. 111—, L. Frati, *I due Beroaldi* (*Studi e Memorie per la storia dell'Università di Bologna*), II. pp. 209—228. *Encyclopedia Italiana* VI. p. 771. (Sabbadini cikke.)

² Bononia (Benedict. Hector) 1505.

³ Magyar összeköttetései nézve I. Gr. Kemény József, *Történelmi és irodalmi kalászatok* (Pest, 1861), pp. 50—62., Abel—Hegedűs, *Analecta Nova*, p. 40., *Analecta Recentiora*, p. 120., Apponyi, *Hungarica*, I. 29., 39., III. 1562., 1578., 1581.

⁴ Ut in apuleiani asini commentariis nuper quos dum se Thomae (nyilvánvaló tévedés Petro helyett) colocensi archiepiscopo viro bonarum artium studioso dicare velle scriberet, tale accepisse responsum dicitur, asinum istum quem tam benevole nobis es pollicitus, si ad nos propere miseris. denuo ipse ad te onustum auro remittam.